

Վ Լ Ո Ւ Ե Ջ Ո Ր Ր Ո Ր Դ

Բ Ա Ր Դ Պ Ա Ր Ա Ջ Ե Վ Ե Ր

1. ՅԷԴ ՈՒ ԱՌԱՋ ՊԱՐԵՐ

Ջավախքում կլօր պարերի մեջ առանձնահատուկ տեղ են զբաղում ՅԼԴ ու առաջ պարերը, որոնք ասարածված են Հայաստանի ազգագրական ասարերը շրջաններում: ՅԼԴ ու առաջ պարում են թև քաղաքներում, և թև գյուղերում: Քաղաքներում կատարում են ղանդաղ ու հանդեսավոր, գյուղերում՝ արսուզ ու թոհչքներով: Սիրված պար է, կատարում են միայն տղամարդիկ (հետագայում կանայք ևս): Հնում պարը կատարել են հատուկ օրերի՝ և միայն ծածկի տակ՝ շինություններում: Դրսում արվելի է պարել: Ներկայումս պարում են ամեն ակող, ցանկացած ժամանակ (այսինքն՝ արսանիքներին, տոնախմբություններին ու պարերկույթներին):

- Ջավախքում պահպանվել է ՅԷԴ ու առաջ-ի մի քանի ձևեր: Նրանցից ամենապարզն այսպիսին է. 1-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի առաջ, չորրորդ դիրքով, խաչաձև.
- 2-ին՝ ձախի մատներով թույլ դարկել աջի մատների մոտ.
- 3-ին՝ ձախ թաթով քայլ դեպի ետ, չորրորդ դիրքով, խաչաձև.
- 4-ին՝ աջի մատներով թույլ դարկել ձախի մատների մոտ.

Այս քայլերին ավելանում են դեպի ձախ ու աջ գրնացող քայլեր և ՅԼԴ ու առաջ-ի մէջքում առաջ, մէջքում ճեղ պարածները բարդանում է:

Ժողովրդական մտածողության մարդու աջ կողմը լավության, հաջողության, իսկ ձախը՝ անհաջողության կողմ է: «Աջ բառից է ծագում առ մաս-

նիկով առաջ»² բառը, որը նույնպես ունի առաջ-ի աղացման, հաջողության իմաստ: Շարժման մեջ աջ ու առաջ դնալն հասկացվում է որպես հաջողություն ու լավություն: Նույն սկզբունքներով էտ ու ձախ դնալը համարվել է անհաջողություն: Պարի շրջանը համարվում է կյանքի ջրջանը: Այդ պատճառով դեպի ձախ ուղղությունը ժողովուրդն ընդունում է որպես շարժման միջոցով արասահայտող ձախորդություն, դժբախտություն, անհաջողություն, թարսություն, շար կախարհություն կենցաղում ու կյանքում: Պարողների դեպի աջ ու ձախ կատարվող քայլերի համարությունը ժողովուրդն ընդունում է որպես կյանքի տաաանման⁴ ուսիսաական արասահայտություն, որպես հաջողության ու անհաջողության բախտավորության, շար ու բարու իրար հաջորդող համարություն: Կյանքի տատանման հետևանքով կատարվող ալիքավոր շարժումը, որն այնուամենայնիվ քայլերի մեծության կամ ջատության միջոցով հիմնականում դնում է աջ կամ ձախ, դառնում է պարողների շարժման ընդհանուր գերակշռող տեղափոխություն:

Պարելու ժամանակ ընդհանուր գերակշռող տեղափոխությամբ աջ դնալով ժողովուրդն արտահայտում է բարու հաղթանակ շարի դեմ, հաջողության առավելություն անհաջողության, ձախորդության դեմ:

Հայկական պարերում ընդհանուր գերակշռող տեղափոխությամբ առաջ ու էտ շարժում հնարավոր է: Այն կատարվում է միայն ջրջանագծի շա-

¹ 1930-ական թթ. Ախալցխայում և Ախալքալաքում կողմակերպված ջրջանային օլիմպիադաներում ՅԼԴ ու առաջ պարը ներկայացվել է որպես հեաաքքի պարաձև և արժանացել մրցանակի:

² Աջ առաջ, ձախ ու էտ բառերի մասին տե՛ս Աճառեան: Արմատական բառարան, էջ 474, 262—65:

³ Մրբամի կիսիցյան, էջվ. աֆատոկֆերատ, էջ 14:

⁴ Նույն տեղում, էջ 14:

ուսմանը ուղղութեամբ, կլանէի շքանքին թիկունքով կամ դեմքով դարձած: Առաջ ու ետ պարային քայլերը կատարվում են աջ կամ ձախ գնացող քայլերի զուգորդութեամբ:

Ջավախքում դործածվում է Յէդ ու առաջ էլլած արտահայտութիւնը: Այդպես ասում են այն կանանց հասցեին, ովքեր ամուսնացել ու բաժանվել են, կամ այն դործի համար, որը կատարվել, ապա բանդվել է: Յէդ ու առաջ ասում են գործում և խոսակցութեան մեջ անհավասարակշռված մարդուն⁶, նույն իմաստը դրվել է և պարի մեջ, որտեղ Յէդ ու առաջ հասկացողութիւնը որոշել է արածական ուրիշի խախտումը: Պարողին բնորոշել է, ինչպես մեջ ընկնող, անբերս, շատաժելով արտահայտվող մարդ: Յէդ ու առաջը ցույց է տալիս շարժական անհանդիստ վիճակ, իրերի ընթացքի անհանգիստ հարաբերութիւն: Պարի ընթացքում խախտվում է շարժումների համաշարի ուրիշը: Այդ նշանակում է, որ մարդն իր հողեկիճակով դուրս է ընկել հասարակական կյանքի սովորական ուրիշից, որի հետևանքով խախտվել է և ընդհանուր պարային ուրիշը: Առաջ եկող քայլի անսպասելի հարվածը ստեղծում է շարժման անհավասարակշռվածութիւն: Դեպի ետ, նախկին տեղում նույնպիսի քայլի կրկնութիւնը նման է հավասարակշռվածութիւնը, «վերականգնելու» փորձի:

Այսպես, պարի մեջ առաջ ու ետ շարժումները կարող են արտահայտել նաև նախ անհավասարակշռվածութիւն, ապա հարձակում, նահանջ կամ աշխատանքային որևէ պրոցես, որի մեջ, առաջ ու ետ գնալն անհրաժեշտ է: Յէդ ու առաջ պարում շատ կարևոր է, իհարկե, կատարման սրամագրութիւնը, որովհետև արտաքին կատարողական ձևը իմաստավորվում է հողեկան վիճակով, որը երանգավորում է գործողութիւնները:

Ջավախքի Յէդ ու առաջը կատարվում է հարսանիքներին, բայց ոչ ծեսերին, այլ հասարակական պարերի ժամանակ:

Յէդ ու առաջ-ներից ամենապարզը գրանցած Մղալթիլայում վ. Ավետիսյանից և Մ. Սամսարում՝ Փ. Կակոսյանից պատկանում են վերը նկարագրված մէգրմ առաջ, մէգրմ հէդ⁶ Կարաձեկին, Մի փոքր տարբեր է ժղանովականում Մ. Մարիկյանից գրանցած Յէդ ու առաջ-ը:

1-ին՝ աջ թաթով քայլ առաջ, շորորդ դիրքով:

⁶ Ախալցխա՝ Մ. Կուրբանյան:

⁸ Պարի տարրերակները գրանցել են Սուրբուտում, Ախալ-բալարում, Ալաստանում, Կարծախում և ժղանովականում:

2-ին՝ ձախով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքով:

3-ին՝ կրկնել 1-ի քայլը:

4-ին՝ ձախ թաթի մասններով զարկել աջ թաթի մատներին կողքին:

5-ին՝ ձախ թաթով քայլ դնալի ետ, շորորդ դիրքով (խաշաձև):

6-ին՝ աջով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքով:

7-ին՝ կրկնել 5-ի քայլը:

8-ին՝ աջ թաթի մատներով զարկել ձախի մատների մոտ:

Բարդ ու հետաքրքիր պարաձև է Ախալցխայում Հ. Վարդանյանից գրանցած Յէդ ու առաջ-ը (ՏԵՆ նկ. 6, 7): Պարում են խառը⁷, փակ⁸ շքանով: Ձեռքերը բռնում են ափ-ափի կամ ճկուսամտերով, արմուկները սուր անկյամբ դեպի վեր ու առաջ ծալած, դաստակները ուսերի մակարդակին: Պարն ունի միայն մեկ մաս, բայց գնալով շարժման տեմպն արագանում է և վերածվում թոխըների: Ռիթմն անհավասար է: Պարը սկսելիս 8-ից 12 հաշիվների քայլերը կատարում են որպես նախաբան: Այդպիսի սկիզբը ոչ միայն նախապատրաստում, այլև կենտրոնացնում է պարողների ուշադրութիւնը: Պարեղանակի հաշիվը խառըն է՝ $\frac{3}{8}$, $\frac{6}{8}$, $\frac{7}{8}$, $\frac{8}{8}$, $\frac{9}{8}$, $\frac{10}{8}$, $\frac{11}{8}$, $\frac{12}{8}$ է: Պարի հաշիվը 12-է, իսկ պարեղանակինը՝ 24: Պարաքայլերը ենթարկվում են երաժշտական շեշտադրութեանը:

Պարային քայլերն են՝

1-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի աջ, երկրորդ դիրքով:

2-ին՝ ձախով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքով:

3-ին՝ աջով քայլ առաջ, շորորդ դիրքով:

4-ին՝ ձախով քայլ առաջ, շորորդ դիրքով:

5-ին՝ աջով քայլ առաջ, շորորդ դիրքով:

6-ին՝ ձախ թաթով ուժեղ զարկել դեպի առաջ, շորորդ դիրքով (խաշաձև):

7-ին՝ ձախ, զարկող թաթով քայլ դեպի ետ, երկրորդ դիրքից մի թաթ ետ:

8-ին՝ աջով քայլ-միացում:

9-ին՝ կրկնել 7-ի քայլը:

10-ին՝ աջով քայլ-միացում:

11-ին՝ ձախ թաթով քայլ դեպի ձախ ու ետ, երկրորդ դիրքից մի թաթ ետ:

12-ին՝ աջ թաթի մատները իսողացնել ձախի մատներին մոտ (աջ կողքից):

⁷ 1930-ական թթ. կազմակերպված օլիմպիադաների ժամանակ պարել են տղամարդիկ ու կանայք մէդ ու մէջ խառը կանգնած:

⁸ Օլիմպիադաների ժամանակ շքանը միշտ չէ որ փակել են:

Մատենները խաղացնելիս աչ ոտքի ծունկը դեպի ներս շարժումով հայել ձախի ծնկանրու Պարի բոլոր հաշիվներին կատարել մեկ փոքր ծունկկոտրուկ: Վեղ հաշվին արմունկների ծալման անկյունը մեծանում է. հսվասարվում ամենամեծ բութ անկյանը, ձեռքերը ձգվում են գեպի շրջանի կենտրոնը:

Այստանում 2. Մածուրանից գրանցած 3էդ ու առաջն այսպիսի ձև ունի: Ձեռքերը ավ-ավի թելվկալս.

1-ին՝ աչ թաթով քայլ առաջ, շորրորդ դիրքից կես թաթ պակաս.

2-ին՝ ձախ թաթով քայլ առաջ, շորրորդ դիրքից կես թաթ պակաս.

3-ին՝ կրկնել առաջին քայլը.

4-ին՝ ձախ ամրողը տապանով ուժեղ դարկել աջի մատների մոտ.

5-ին՝ ձախ դարկած թաթով քայլ դեպի ետ, շորրորդ դիրքից կես թաթ պակաս.

6-ին՝ աչով քայլ ետ, շորրորդ դիրքից կես թաթ պակաս.

7-ին՝ կրկնել 5-ի քայլը.

8-ին՝ աչ ամրողը ապականով թույլ դարկել ձախի մատների մոտ:

Բոլոր հաշիվներին կատարել մեկ մեծ ծունկկոտրուկ և ուղղվել: 4-ին ձեռքերը միացնել շրջանի կենտրոնում: Պարեզանակի և քայլերի կատարման տեմպը ղեկավար արագանում է: Վերը նկարագրված Մղայթրիլայի, Մ. Սամսարի, Ալասաանի և ժղանովականի 3էդ ու առաջ-ները կատարվում են նույն պարեզանակով, որը $\frac{2}{3}$ է:

Մղայթրիլայում 4. Ավեհիսյանից գրանցած 3էդ ու առաջ-ի պարածեն այսպիսին է. ունի նախատակտ.

«ե»-ին՝ աչ ոտքը բարձրացնել վեր, ծունկը 90° դեպի ետ ծալելով.

1-ին՝ աչ թաթով քայլել դեպի առաջ, շորրորդ դիրքով.

2-ին՝ ձախով քայլ-միացում.

3-ին՝ կրկնել 1-ի քայլը.

4-ին՝ ձախ թաթով քայլ առաջ, շորրորդ դիրքով.

5-ին՝ աչ թաթի ամրողը ապականով դարկել ձախի մատների մոտ.

«ե»-ին՝ պահել դադար.

6-ին՝ աչ թաթով քայլել ետ, շորրորդ դիրքից կես թաթ պակաս.

7-ին՝ ձախ թաթով քայլ ետ շորրորդ դիրքից կես թաթ պակաս.

8-ին՝ աչով քայլ աչ ու ետ, երկրորդ դիրքից կես թաթ ետ,

9-ին՝ ձախ թաթով քայլ ետ, շորրորդ դիրքից մի թաթ աչ, կես թաթ պակաս.

10-ին՝ աչ թաթով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքից կես թաթ ետ.

5 և 8-ին՝ ձեռքերը ձգվում են առաջ, միանում շրջանի կենտրոնում: Պարի տեմպը գնալով արագանում է:

Մուղրուտում Մ. Սաֆարյանից գրանցած 3էդ ու առաջ-ում ձեռքերը բռնում են ավ-ավի, արմունկները սուր անկյամբ դեպի վեր ծալած, դաստակներն ուսերի մակարդակին:

1-ին՝ աչ թաթով քայլ դեպի աչ, երկրորդ դիրքով. «ե»-ին՝ ձախ ոտքը դեպի ետ 90° անկյամբ ծալելով խաղացնել օդում.

2-ին՝ ձախ, խաղացրած ոտքի թաթով քայլ առաջ, շորրորդ դիրքով.

3-ին՝ աչ ոտքի ամրողը ապականով ուժեղ դարկել ձախի մատների մոտ.

«ե»-ին՝ աչ դարկած ոտքի թաթը մատների վրա սահեցնելով հասցրնել մինչև վերջին հնարավոր կետը, ապա բարձրացնել վեր, ծնկան 90° անկյան ծալումով (մատներն առաջ).

4-ին՝ աչով քայլ դեպի առաջ, երկրորդ դիրքից կես թաթ պակաս.

5-ին՝ ձախով քայլ դեպի ձախ, երկրորդ դիրքից կես թաթ ետ.

«ե»-ին՝ աչ թաթի ամրողը ապականով ուժեղ դարկել ձախի մատների մոտ, ապա ընդունել մարմնի ծանրությունը.

6-ին՝ ձախ թաթի մատները, դեպի ետ գետնին սահեցնելով հասցնել հնարավոր վերջին կետին, ապա վեր բարձրացնել ծնկան 90° անկյան ծալումով: Բոլոր հաշիվներին կատարել

փոքր ծունկկոտրուկ $\sqrt[3]{\frac{1}{2}}$:

Կարծախում 4. Տեր-Մինասյանից գրանցած 3էդ ու առաջն ունի երկու մաս: Ձեռքերը բռնում են ավ-ավի թելվկալս:

Առաջին մասում՝

1-ին՝ աչ թաթով քայլ դեպի աչ, երկրորդ դիրքով.

2-ին՝ ձախ թաթով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքից կես թաթ լայն.

3-ին՝ կրկնել 1-ի քայլը.

4-ին՝ ձախ թաթով ուժեղ դարկել աջի կողքին.

5-ին՝ ձախ թաթով քայլ առաջ, շորրորդ դիրքով.

6-ին՝ աչ ոտքը ծնկի 90° անկյամբ ծալել ետ և խաղացնել օդում.

7-ին՝ աչ թաթով քայլել ետ, շորրորդ դիրքով.

8-ին՝ ձախ ոտքը ծնկի 90° անկյան ծալումով բարձրացնել առաջ և խաղացնել օդում.

9-ին՝ ձախող քայլ դեպի ձախ, երկրորդ դիրքով.
10-ին՝ աջ թաթով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքով.

11-ին՝ կրկնել 9-ի քայլը.

12-ին՝ աջ թաթը միացնել ձախին, վեցերորդ դիրքով առանց մարմնի ծանրությունն ընդունելու: Բոլոր կենտ հաշիվներին կաատարել ձեռքերի դեպի առաջ 45°, դեպի ետ 15° առաջ ու ետ շարժում:

Երկրորդ մասում՝

1-ին՝ թոհլք դեպի աջ, աջ թաթին.

2-ին՝ թոհլք դեպի աջ, ձախ թաթին.

3-ին՝ թոհլք դեպի աջ, աջ թաթին.

4, «ե»-ին՝ երկու թոհլք դեպի աջ, երկու թաթերի մատներին.

5, 6-ին՝ երկու թոհլք դեպի աջ, ձախ թաթին.

7, 8-ին՝ երկու թոհլք դեպի ետ, աջ թաթին.

9-ին՝ թոհլք տեղում, ձախ թաթին.

10-ին՝ թոհլք տեղում, երկու թաթերի մատներին.

11-ին՝ թոհլք դեպի ձախ, ձախ թաթին.

12, «ե»-ին՝ երկու թոհլք տեղում, երկու թաթերի մատներին.

7 և 8-ին թոհլքի ժամանակ ձախ ոտքը բարձրացնել դեպի առաջ, հնարավորի շափ բարձր, որի ժամանակ իրանը ետ է գնում: Մնացած հաշիվներին ոտքը բարձրացնել դեպի ետ, ծունկը 65° անկյամբ ծալած:

Իր պարաձևով ինքնատիպ ասորերակ է Ախալքալաքում Շ. Մեղդյանից գրանցած Յէդ ու առաջ-ը (աե՛ս նկ. 5): Այն սկսվում է Շօօօի հատուկ պարաքայլերով: Չեղքերը բռնում են ավափի արմուկների 135° անկյան ծալումով, դաստակները աղբերի մակարդակին: Պարեզանակը նույնն է, քայլերը հարմարեցնում են երաժշտական ասկտերին:

1-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի աջ, երկրորդ դիրքից կես թաթ պակաս.

2-ին՝ մարմնի ծանրությունը տեղափոխել ձախ թաթին.

3-ին՝ մարմնի ծանրությունը անդափոխել աջ թաթին.

4-ին՝ մարմնի ծանրությունը տեղափոխել ձախ թաթին.

5-ին՝ մարմնի ծանրությունը տեղափոխել աջ թաթին.

6-ին՝ ձախող քայլ-միացում վեցերորդ դիրքով.

7-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի առաջ.

8-ին՝ ձախ թաթը միացնել աջին, առանց մարմնի ծանրությունն ընդունելու.

9-ին՝ ձախ թաթով քայլել դեպի ձախ, երկրորդ դիրքով.

10-ին՝ աջով քայլ-միացում.

11-ին՝ կրկնել 9-ի քայլը.

12-ին՝ աջը միացնել ձախ թաթին, առանց մարմնի ծանրությունն ընդունելու.

13-ին՝ աջով քայլ առաջ, չորրորդ դիրքով.

14-ին՝ ձախող քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքով.

15-ին՝ աջով քայլ առաջ, չորրորդ դիրքով.

16-ին՝ ձախող քայլ-միացում.

17-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի ետ, չորրորդ դիրքից կես թաթ պակաս.

18-ին՝ ձախող քայլ-միացում.

19-ին կրկնել 17-ի քայլը.

20-ին՝ ձախող քայլ-միացում.

Մինչև 11 հաշիվը բացի 8-ից մարմնով շորորով կենտ հաշիվներին աջ, ղուլգերին ձախ՝, առանցքային պտույտներով: 8, 12, և մնացած հաշիվներին պտույտներով մարմնի ելման դիրքը, Բոլոր հաշիվներին կատարել մեկ փոքր ծալկ-կտրուկ $\sqrt{7}$:

Ջավախքում Յէդ ու առաջ-ը իր բոլոր տարբերակներով հիմնականում մեկ մաս ունի, սակայն գրեթե բոլոր ասորերակներում շարժման տեմպը դնելով արագանում է. երբեմն փոխվում թոհլքների: Պարն ավարավելուց հետո շրջանը քանդել չի թույլատրվում, սովորաբար նվազողներն իրենք պտրեզանակը փոխարինում են ուրիշով, իսկ պտրողներն իրավունք չունեն շրջանից դուրս գալու: Նրանք պեաք է շարունակեն հաջորդ պարը: Յէդ ու առաջ-ից հետո ընդունված է պարել Աձը մըղավ, որը վիպական բովանդակություն ունի: Հավանաբար հնում դա հատուկ նշանակություն է ունեցել:

Եթե ուշագրություն դարձնենք Յէդ ու առաջ-ի պարաքայլերին, ապա կնկատենք, որ նրանք նախ դեպի աջ ու առաջ են դնում, ապա միայն վերադառնում: Թվում է թե այս դեպքում ավելի ճիշտ կլիներ ասել, առաջ ու ետ: Հայտնի է, որ յէդ, ետ-ը նման է ձախ բառին. իր իմաստի պատճառով արդեթի (tabou) աակ է դրսևել: Ես իմաստով կամ բառով չէր կարելի ավարտել ոչ գործողությունը, ոչ էլ խոսակցությունը: Դրա համար էլ պարն ավարտելիս անպայման քայլ է կատարվում աջ կամ ձախ, իսկ պարի մասին խոսելիս ասում են Յէդ ու առաջ, որպեսզի պարով հմայությունն տվորտվի առաջ-ով թե հասկացողությամբ և թե արտասանությամբ:

Եթե պարն հմայություն է կամ աշխատանքի

նկտրուսարութուն, ապա շարժումը նրանում կատարվում է նախ առաջ, ապա ետ:

Ի՞նչն սլարոնը հոգեկան ու ֆիզիկական հավասարակշռությունը կորցրած մեկն է, նորից ընկնում է առաջ, ապա միայն ետ: Այս ասենից հետևում է, որ իսկապես առաջ բառի անգը փոխվել է միայն զգուշութունից ե կա բառի իմաստից ու արտասանութւան նեատմամբ ունեցած արդևլքից իուսափելու հետեանքով:

2. ԲԱՐԿ ՀԱՇՎՈՎ ՅԷԴ ՈՒ ԱՆԱՋ-Ի ՊԱՐԱՉՆՎՈՐ

Յէլո ու առաջ-նկրի խմբին կարևոր է դասել այդ քայլերով սկսվող կամ ավարտվող մի քանի պարեր: նրանք ունեն բարդ հաշիվ ե տարբեր բովանդակութուն:

Ա. ԹՕՓԱԿ ՊԱՐ

Թօփալ պարը՝ հնում կատարել են միայն տղամարդիկ: Այժմ պարում են խառը, փակ շրջանով, սուսերով սկզմվում են իրաբ, ձեռքերը բրունում են ափ-ափի, թէվկախ: Տեմպը սկզբում դանդաղ է, դնալով արագանում է, որիմն անհավասար է. սլարեղանակի հաշիվը $\frac{3}{8}$ $\frac{5}{8}$ է: Քայլերը կատարվում են անհավասար ե ննթարկվում երաժշտական ջեշտագրութւանր: Պարային ֆիլուրան գրադեցնում է երաժշտական երեք ու կես տակա: Երաժշտութւան տեմպի արագացման հետ սլարպանսում են ե քայլերը, որոնք դառնում են կտրուկ, ջեջաված, երբեմն էլ անցնում են թոիք-նկրի:

- Պարային քայլերն այսպիսին են՝
- 1-ին՝ աջ թաթով շեշտված քայլ դեպի առաջ, շորորդ դիրքով.
- 2-ին՝ ձախով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքից կես թաթ ետ.
- 3-ին՝ կրկնել 1-ի քայլը.
- 4-ին՝ մարմնով դալ առաջ, մարմնի ծանրութունը դեցել աջ թաթին, որի հետևանքով ձախ թաթը կրարձրանա մատնեքին.
- «և»-ին՝ պահել տեղութւամբ դադար.
- 5-ին՝ մարմնով ետ գնալ, մարմնի ծանրութունը տեղափոխել ձախ ամրողք թաթին.
- 6-ին՝ աջ թաթով քայլ-միացում.
- 7-ին՝ ձախ թաթով ետ, շորորդ դիրքով.
- 8-ին՝ աջ թաթով քայլ-միացում.
- «և»-ին՝ սլահել տեղութւամբ դադար.

9-ին՝ ձախ թաթով քայլ ետ, շորորդ դիրքից կես թաթ պակաս.

- 10-ին՝ աջով քայլ-միացում.
- 11-ին՝ կրկնել 9-ի քայլը.
- 12-ին՝ աջ թաթը միացնել ձախին, առանց մարմնի ծանրութունն ընդունելու.
- «և»-ին՝ պահել տեղութւամբ դադար.

5-ից սկսած բոլոր քայլերը կատարել սահեցնելով, կենտ հաշիվներին ձեռքերը տանել առաջ 30°, գույգերին՝ ետ 15° (օրորել): Քայլերը կատարել մեկ փոքր ծունկկոարուկեքով:

Բ. ԲՈՒՆՈՒՆԻ

Բուլով նշանակում է խոտի կայոց: Պարն ըստ բովանդակութւան աշխատանքային է, այսինքն նկարագրում է կոնկրետ աշխատանքային պրոցես: Պարողներն անվեքք առաջ ու ետ են ընկնում խոտը հավաքելու ե կապելու համար: Պարը գրանցել եմ Ծուղրուտում Գ. Ինչոյանից: Ձեռքերը բռնում են ափ-ափի, արմունկները սուր անկյամբ դեպի վեր ծալած, դաստակները ուսերի մակարդակին: Տեմպը միջին արագութւան է. որիմը հավասարաչափ: Պարեղանակը $\frac{3}{2}$ -է: Պարի հաշիվը 40 է: Պարային ֆիլուրան դրադեցնում է երաժշտական մեկ ամբողջ պարերութւան ու վեց տակա: Պարի քայլերը շեն ավարտվում երաժշտական պարբերութւան հետ, որի պատճառով պարային ֆիլուրայի առաջին քայլը կրկնութւան ժամանակ չի համընկնում երաժշտական պարբերութւան առաջին նոտային, այլ ընկնում է երաժշտական տարբեր տակտերի տարբեր նոտաների տակ:

- 1-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի առաջ, շորորդ դիրքով.
- 2-ին՝ ձախով քայլ-միացում.
- 3-ին՝ կրկնել 1-ի քայլը.
- 4-ին՝ ձախ թաթը միացնել աջին, շորորդ դիրքից կես թաթ ետ, առանց մարմնի ծանրութունն ընդունելու, այսինքն ոտքը խաղացնել ամրողք տապանով:
- 5-ին՝ ձախով քայլ ետ, շորորդ դիրքով.
- 6-ին՝ աջով քայլ-միացում, շորորդ դիրքից կես թաթ առաջ.
- 7-ին՝ կրկնել 5-ի քայլը.
- 8-ին՝ աջը միացնել ձախին, շորորդ դիրքից կես թաթ առաջ, առանց մարմնի ծանրութունն ընդունելու, այսինքն ոտքը խաղացնել.
- 9-ին՝, 16-ին՝ կրկնել 1-ից 8-ի քայլերը.
- 17-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի աջ, երկրորդ դիրքից կես թաթ առաջ.

Թօփալ, քօփալ, քօպուլ—կաղ, կաղացող, կաղալով պար:

- 18-ին՝ ձախով քայլ-միացում, շորրորդ դիրքից կես թաթ հտ.
- 19 և 20, 21 և 22, 23 և 24, 25 և 26-ին՝ կրկնել 17 և 18-ի քայլերը.
- 27-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի աջ, երկրորդ դիրքից կես թաթ առաջ. 28-ին՝ ձախը միացնել աջին, շորրորդ դիրքից կես թաթ հտ, առանց մարմնի ծանրությունն ընդունելու.
- 29-ին՝ ձախ թաթով քայլ դեպի հտ, շորրորդ դիրքից մի թաթ պակաս.
- 30-ին՝ աջով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքից կես թաթ առաջ.
- 31 և 32, 33 և 34, 35 և 36, 37 և 38-ին՝ կրկնել 29 և 30-ի քայլերը.
- 39-ին՝ ձախով քայլ դեպի հտ, շորրորդ դիրքից կես թաթ առաջ.
- 40-ին՝ աջ թաթը միացնել ձախին, վեցերորդ դիրքերով, առանց մարմնի ծանրությունն ընդունելու.

Պարի 5, 7, 13 և 15 հաշիվներին ձեռքերը իջեցնելով ասանել հտ 45°, ապա վերադարձնել նախկին դրությանը: Մնացած բոլոր հաշիվներին կատարել դասաակնորի վար ու վեր փոքր շարժում: Բոլոր հաշիվներին կատարել մեկ ծուկկ-

կոտրով $\frac{1}{2}$:

Գ. ԷՋՄԻԱՄԻՆ

Էջմիածին պարի մասին խոսելիս ծուղրուտցի դավաւոտ Գ. Ինչոյանն ասում էր՝ պարն ունի իր էֆ մաս. առաջինը Յէդ ու առաջ է, յէգրօրօղը աջ ու նավաստ. յէրօղը՝ տէղն ու աէղը և իրոք պարի քայլերը հենց այդպիսին են:

Պարում են խառը: Ձեռքերը ափ-ափի, արմունկները դեպի վեր ծալած, դաստակները դիսի, արմունկները կրծքի մակարդակին:

Պարի տեմպը միջին արագության է. ութման հավասարաչափ: Պարեղանակը $\frac{3}{8}$ -է: Ամեն մի քայլ գրադեցնում է $\frac{3}{8}$:

Գ. Ինչոյանը պարեղանակը բաժանում էր երեք մասի: Ամեն մի մասով կատարում էր պարային առաջին, երկրորդ և երրորդ մասերի ամբողջ ֆիզուրաները: Այսպես ամբողջ պարեղանակով կատարում էր պարի երեք մասերը միասին, երեք անգամ և վերջացնում:

Առաջին մասում՝

- 1-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի աջ, երկրորդ դիրքով.
- 2-ին՝ ձախով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքից կես թաթ հտ.
- 3-ին՝ կրկնել 1-ի քայլը.

4-ին՝ ձախ թաթի մատները խաղացնել աջի մատներին մոտ.

5-ին՝ ձախ թաթով քայլ դեպի հտ, շորրորդ դիրքից կես թաթ պակաս.

6-ին՝ աջով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքից կես թաթ առաջ.

7-ին՝ կրկնել 5-ի քայլը:

8-ին՝ աջ թաթի մատները խաղացնել ձախ թաթի կրունկի մոտ:

Երկրորդ մասում՝

1-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի աջ, երկրորդ դիրքով.

2-ին՝ ձախով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքից կես թաթ հտ.

3 և 4, 5 և 6, 7 և 8, 9 և 10-ին՝ կրկնել 1 և 2-ի քայլերը.

11-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի աջ, երկրորդ դիրքով.

12-ին՝ ձախի մատները խաղացնել աջի մատներին մոտ.

13-ին՝ ձախ թաթով քայլ դեպի ձախ ու հտ, երկրորդ դիրքից մի թաթ հա դրությամբ.

14-ին՝ աջ թաթով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքից կես թաթ առաջ.

15 և 16-ին, 17 և 18-ին, 19 և 20, 21 և 22-ին՝ կրկնել 13 և 14-ի քայլերը.

23-ին՝ ձախ թաթով քայլ դեպի հտ, երկրորդ դիրքից մի թաթ հտ.

24-ին՝ աջ թաթի մատները խաղացնել ձախի կրունկի մոտ.

Երրորդ մասում՝

1-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի աջ, երկրորդ դիրքով.

2-ին՝ ձախ թաթն ամբողջ տասանով խաղացնել աջի մատներին մոտ.

3-ին՝ ձախ թաթով քայլ դեպի ձախ, երկրորդ դիրքով.

4-ին՝ աջ թաթն ամբողջ տասանով խաղացնել ձախի մատներին մոտ.

5-ից 8 հաշիվներին կրկնել 1-ից 4-ի քայլերն ու շարժումները.

Պարի հաշիվը (երեք մասերը միասին) 42-է: Բոլոր հաշիվներին կատարել փոքր ծուկկլատրուկ:

Էջմիածին պարի մեկ ուրիշ ասորհրակ դրանցել եմ Ախալցխայում 2. Վարդանյանից: Պարն ունի երեք մաս: Պարում են խառը: Ձեռքերը բոնում են նախորդի նման: Տեմպը դանդաղ է, ութման հավասարաչափ: Պարեղանակը $\frac{3}{8}$ -է: Ամեն մի քայլ գրադեցնում է $\frac{3}{8}$: Պարի հաշիվը 56 է: Պարային ֆիզուրան համրնկնում է երաժշտական 11 տակախ:

Առաջին մասում երկուս դնալ երկուս դառնալ է: Պարային ֆիդուրան կատարվում է միայն երկու անգամ: 16 հաշվում մարմնի ծանրութունը սևգափոխվում է աջ թաթին:

Երկրորդ մասում՝

- 1-ին՝ ձախ թաթով քայլ դեպի ձախ, երկրորդ դիրքից մի թաթ հետ.
- 2-ին՝ աջով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքից մի թաթ հետ.
- 3 և 4, 5 և 6, 7 և 8, 9 և 10-ին՝ կրկնել 1 և 2-ի քայլերը.
- 11-ին՝ ձախ թաթով քայլ դեպի ձախ, երկրորդ դիրքից մի թաթ հետ.
- 12-ին՝ աջ թաթի մատնեղը խաղացնել ձախի մատնեղի մոտ.
- 13-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի աջ ու առաջ, չորրորդ դիրքից մի թաթ պակաս.
- 14-ին՝ աջով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքից կես թաթ հետ.
- 15 և 16, 17 և 18, 19 և 20, 21 և 22-ին՝ կրկնել 13 և 14-ի քայլերը.
- 23-ին՝ կրկնել 14-ի քայլը.
- 24-ին՝ ձախ թաթի մատնեղը խաղացնել աջի մատնեղի մոտ, ոտքը շրջելով դեպի ներս, ապա ձախ ոտքի ծունկը հպել աջի ծնկանը: Բոլոր քայլերը կատարել ոտքերը սահեցնելով:

Նրորդ մասում՝

- 1-ին՝ ձախ թաթով քայլ դեպի ձախ, երկրորդ դիրքով.
- 2-ին՝ աջը խաղացնել օդում, ծնկի բութ անկյան ծալումով.
- 3-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի աջ, երկրորդ դիրքով.
- 4-ին, ձախը խաղացնել ճիշտ այնպես, ինչպես աջը 2-ին.
- 5, 6, 7 և 8, 9, 10, 11 և 12, 13, 14, 15 և 16-ին՝ կրկնել 1, 2, 3 և 4-ի շարժումները:

Պարի բոլոր մասերում և հաշիվներին կատարել փոքր ծունկկտրում $\sqrt[3]{7}$,

Ըստ ասացողների էջմիածին պարը ջատ հին է. հավանաբար այն կապվել է տեղավայրի հետ: Այդ են վկայում ձեռքերը բռնելու ձևը¹⁰, ապա և պարի վիպական բովանդակությունը: Էջմիածին-ը որպես կյոս պար այժմ կատարվում է հաղվադեպ: Ախտը ալաբի շրջանում էջմիածին պարի եղանակով այժմ բնի պար են կատարում:

¹⁰ Ձեռքերը բռնելու ձևը նման է գմբեթի:

Գ. ՄԻՆԻՆԴՈՒՐ

3 էդ ու առաջ պարերի ալա խմբին է պատկանում նաև Մինինդուրը: Գրանցել եմ Սուղրուտ դուղում դհուլի Գ. Ինչոյանից: Պարում են խառը: Ձեռքերը բռնում են ափ-ափի, արմունկների 90° ծալած անկյուններով, ձեռքերն առաջ: Արմունկներով և ուներով սեղմվում են իրար: Պարի տեմպը դնալով արագանում է: Պարեղանակը $\frac{2}{4}$ է: Լեմեն մի քայլ զրաղեցնում է Բ: Պարային ֆիդուրան երաժշտական ինն ու կես տակտ է: Պարային քայլերն են.

- 1-ին՝ աջ թաթով քայլ աջ ու առաջ, չորրորդ դիրքով (երկրորդ դիրքից).
- 2-ին՝ ձախով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքից կես թաթ հետ.
- 3-ին՝ կրկնել 1-ի քայլը.
- 4-ին՝ ձախը միացնել աջին, վեցերորդ դիրքից կես թաթ հետ, առանց մարմնի ծանրութունն ընդունելու.
- 5-ին՝ ձախ թաթով քայլ հետ, չորրորդ դիրքով.
- 6-ին՝ աջով քայլ-միացում.
- 7 և 8-ին՝ կրկնել 5 և 6-ի քայլերը.
- 9, 10, 11, 12, 13, 14 և 15-ին՝ կրկնել 1, 2, 3, 4, 5, 6 և 7-ի քայլերը.
- 16-ին՝ աջ թաթը միացնել ձախին, վեցերորդ դիրքից կես թաթ հետ, առանց մարմնի ծանրութունն ընդունելու.
- 17-ին՝ աջով քայլ դեպի աջ, երկրորդ դիրքից կես թաթ առաջ.
- 18-ին՝ ձախով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքից կես թաթ հետ:
- 19-ին՝ և 20, 21 և 22-ին՝ կրկնել 17 և 18-ի քայլերը.
- 23-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի աջ, երկրորդ դիրքից կես թաթ առաջ.
- 24-ին՝ ձախը միացնել աջին, վեցերորդ դիրքից կես թաթ հետ, առանց մարմնի ծանրութունն ընդունելու.
- 25-ին՝ պահել դադար.
- 26-ին՝ ձախով քայլ դեպի հետ, չորրորդ դիրքից կես թաթ ձախ.
- 27-ին՝ աջով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքից կես թաթ աջ ու առաջ.
- 28 և 29, 30 և 31-ին՝ կրկնել 26 և 27-ի քայլերը.
- 32-ին՝ ձախ թաթով քայլ դեպի ձախ ու հետ, չորրորդ դիրքով (երկրորդ դիրքից).
- 33-ին՝ աջ թաթը միացնել ձախին, վեցերորդ դիրքից կես թաթ աջ ու առաջ, առանց մարմնի ծանրութունն ընդունելու.
- 34-ին՝ պահել դադար:

Պարի ընդ որ հաշիվներին կատարել մեկ ծուկկառուցուկ. ձեռքերի վար ու վեր շարժում ¹⁾ :

3. ՏԱՐՔԵՐ ԴԱՍԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐՈՎ, ՊՏՈՒՅՏՆԵՐՈՎ ՈՒ ԾԱՓԵՐՈՎ ՊԱՐԵՐ

Ջավախքում հանդիպում են պարեր, որոնք կատարվում են երկու շրջանով, ղուլդերով, իրար ետևից կանգնած մեկ շարքով և այլ դասավորումներով:

Ջավախքում այդպիսի պարերից են Քօն օղլի-ն¹¹, Ագուտի-ն¹², Օսան յար-ը և Փօլկա-ն¹³, Հիմնականում քաղաքներում պարելու պատճառով չորսն էլ ավելի շատ են ենթարկվել փոփոխություններին:

XIX դ. վերջերին նրանք կրել են եվրոպական սալոնային պարերի ազդեցությունը: Այդ պատճառով անդաջիք նրանց, հատկապես Քօն օղլու և Փօլկա-ի մասին խոսելիս ասում են «կադրիլ է» (кадриль): Եվրոպական պարերի ուսուցիչները հետևելով իրենց ժամանակի մոդային պահպանել են հայկական պարեղանակները, պարաձևերն ու ֆիզուրաները, մեկընդմեջ վերադասավորել պարային քայլերը և փոխել դասավորումները:

Դրանցից ամենասիրված ու տարածված պարը Քօն օղլին է:

Ա. ՔՕՆ ՕՂԼԻ

Պարը հիմնականում կատարել են Ախալքալաքում և Ախալցխայում: Գրանցված պարերն այնքան նման են իրար, որ դժվար է նրանցից մեկն համարել հիմնական ձև, մյուսները տարբերակներ:

Քօն օղլի-ն պարելու պարաադիր ժամանակ շունի: Քեֆերի, ուրախությունների ու հարսանիքների հիմնական ղարդն է: Բոլորը վկայում են բանավոր անքսաի գոյություն մասին, բայց ոչ ոք չի տեսել, որ երգելով պարեն: Հավանաբար առաջներում պարել են երգելով, իսկ հետո հարմար են գտել զուտնայի նվագակցությունը:

Քօն օղլի-ն պար է անպայման Պարի ղէկավար ունենա՝ պարի դիրժոր, ինչպես եվրոպական սալոնային պարերում: Պարի ղէկավարը

¹¹ Քօն օղլու—կուլրի որդի: Ախալքալաք՝ Ե. Մեզոյան, Ախալցխա՝ Զ. Վարդանյան և ուրիշներ:

¹² Ագուտի—Ասացողները միարեբան հրաժարվում էին բառը բացատրելուց:

¹³ Փօլկա—полька: Հավանաբար փոփոխության է ենթարկվել նաև պարի անունը:

հրահանգներ ու աղբանջաններ է տալիս պարը սկսելու, դասավորումները, պարաքայլերն ու շարժման ուղղությունը փոխելու, ղուլդեր կադմելու և պարն ավարտելու համար:

Քօն օղլու պարեղանակը մեկն է: Չափը $2/4$ է, տեմպը դանդաղ կամ միջին արագությամբ, ութմարն հավասար է: Յուրաքանչյուր քայլ զրադեցնում է $8 \times$:

Ախալքալաքի Քօն օղլի-ն ունի վեց մաս, որոնցից ամեն մեկում տարբեր էն պարային ֆիզուրան, դասավորումը և ձեռքերը բռնելու ձևը: Առաջին մասում՝

Պարը սկսվում է Ղէկավարի կողմից «արված «օրջի կոուզ» (ընդհանուր շրջան) հրահանգով: Տղամարդիկ ու կանայք խառը, շրջան են կազմում մեկընդմեջ կանգնելով: Շրջանը փակում են: Ձեռքերը բռնում են ավի-ավի, արմունկները սուր անկյամբ դեպի վեր ծալած, դասաակները ուսի, արմունկները դոտու մակարդակին: Պարաձևը էրգուս մէ դին, մէգրս մէ դին է:

Երկրորդ մասում՝

Ղէկավարը աալիս է «ժէնշինի վր սէրէդինու» (կանայք անցնեն շրջանի ներսը) հրահանգը: Ձեռքերը թողնում են. կանայք՝

1-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի առաջ. շորրորդ դիրքով.

2-ին՝ ձախով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքով.

Ձեռքերը բռնել նույն ձևով: Երկու իրար մեջ կաղմած շրջանները պարում են էրգուս մէ դին, մէգրս մէ դին պարաձևով, երկուսն էլ դեպի աջ դնացող քայլերով:

Երրորդ մասում՝

Տրվում է «մուշինի վր սէրէդինու» (տղամարդիկ անցնեն շրջանի ներսը) հրահանգը: Թաղնել ձեռքերը, տղամարդիկ կատարում են մեկ քայլ աջ ու առաջ, կանայք՝ մեկ քայլ ձախ ու ետ: Պարաձևը երկու ղնալ մեկ դառնալ է:

Երբեմն առաջին, երկրորդ և երրորդ մասերում դեպի առաջ կատարվող քայլերի հետ մարմինը շրջվում է դեպի աջ, իսկ դեպի ձախ կատարվող քայլերի հետ՝ դեպի ձախ 45° : Ամեն մի պարաձևով կատարում են մեկ շրջան:

Չորրորդ մասում՝

Նորից արվում է «օրջի կոուզ» (ընդհանուր շրջան) հրահանգը: Վերականգնվում է առաջին մասի դասավորումը, ձեռքերը բռնելը և պարաձևը:

Հինգերորդ մասում՝

Տրվում է «պօ պառամ» (գույգերով) հրահանգը, որի համաձայն թողնում են ձեռքերը և մեկ

բայի օգնութեամբ շրջվում առաջ: Տղամարդիկ կատարում են.

1-ին՝ աջ թաթով քայլ առաջ ու աջ, շորորոգ դիրքով (կրկրորդ դիրքից):

2-ին՝ ձախով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքով:

Տղամարդիկ այս քայլի օգնութեամբ հավասարվում են իրենց առջեում կանգնած կանանց: Կադմվում են զույգեր: Տղամարդիկ ձախ թևը արմունկի ուղիղ անկյան բացվածքով ծալում են դեպի կուրծքը, տրամունկը դոտու մակարդակին (ափը դոտուն սեղմած): Աջ թևը ասրածում են դեպի աջ արմունկի բութ անկյան բացվածքով, արմունկը կրծքի, դաստակը ուսի մակարդակին (ափը ըաց, դեպի վեր):

Կանայք աջ թևը անց են կացնում տղամարդկանց ծալած թևի աակից, ըաց ափը դնում նրանց նախարարիկին (թեանցուկ են անում): Մուս՝ ձախ թևը պահում են ճիշտ այնպես, ինչպես տղամարդիկ աջը¹⁴:

Պարաձեր վոդ փոխելով քայլերն են.

1-ին՝ աջ թաթով քայլ առաջ, շորորոգ դիրքով. «ե»-ին՝ ձախով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքից կես թաթ կա.

2-ին՝ կրկնել 1-ի քայլը.

3, «և», 4-ին կրկնել 1, «և», 2-ի քայլերը հակառակ ոտքից.

1, «ե» 2 հաշիվներին՝ տղամարդիկ աջ, կանայք ձախ դեպի առաջ ուղղված ըաց դաստակներով կատարում են ներսից դուրս լրիվ պատույտ ե վերադառնում ելման դիրքին:

Այս պարաձերով զույգերն անցնում են մեկ ամբողջ շրջան, հասնում դահլիճի կամ սենյակի այն կեանքին, որտեղից սկսել էին:

Վեցերորդ մասում՝

Տրվում է «վր պէրյօղ» (առաջ) հրահանգը: Զույգերը նախկին բռնելածեղով ե զույգերով դայիս են առաջ, դեպի շրջանի կենտրոնը, որտեղ հասնելով ձեռքերը թողնում են, տղամարդիկ շրջվում են դեպի աջ, կանայք ձախ, այսինքն, կանգնում են դեմ դիմաց: Այնուհետև ձեռքերը բռնում են ավի-ավի, ապա թևերը բարձրացնելով վեր, կամարած (առանց արմունկները ձգելու) մեկական քայլ ետ են դնում: Շարքի վերջին զույգը ձեռքերը ըաց թողնելով ե մի փոքր կոանալով, պարային վոդ փոխելու քայլերով անցնում է կամարած բռնած թևերի տակից. այդ ընթացքում տղամարդկանց շարքը աջ (ետ, կանանցը ձախ՝ (ետ) կաարում են մի փոքր քայլ: 2 ե 4 հաշիվներին

բին ծափ դարկելով կանգնում են առաջին զույգից առաջ ե թևերը նորից կամարած բռնում: Երբ բոլորն անցնում են, ե առաջին զույգը նորից հայտնվում է սուղեում, պարն համարվում է ավարտված (տե՛ս նկ. 9):

Ախալցխայի Քօռ օղլի-ն ունի տասնմեկ մաս ե մի փոքր ավելի բարդ է, քան Ախալքալաքինը:

Պարի ղէկավարը տալիս է նույն հրահանգները:

Առաջին մասում՝

Կանգնում են փակ շրջանով, բռնում ճկութենքով, արմունկները սուր անկյամբ դեպի վեր ծալած, արմունկները դոտու, դաստակները ուսի մակարդակին: Պարաձեր երկուս դնալ, մեկ դառնալ է, 4 ե 6 հաշիվներին թաթն ամբողջ տապանով իաղացնելով:

Երկրորդ մասում՝

Ձեռքերը ըաց են թողնում ե մարմնի առանցքի շուրջ, տեղում կատարում 360° պտույտներ:

1-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի աջ ու ետ, թաթը դնելով՝ կրունկը ձախ թաթի կրունկին կպած (դեմքով շրջվելով աջ 45°):

2-ին՝ ձախով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքով, դեմքով դառնալով աջ 90°, ապա ծափ կրծքի մոտ.

3, 4, 5, 6 ե 7, 8 հաշիվներին կատարել նույն քայլերը միշտ դեպի աջ 90° շրջվելով. ստացվում է 360° պտույտ մարմնի առանձրի շուրջը:

Երրորդ մասում՝

Կրկնել առաջին մասը:

Չորրորդ մասում՝

Ձեռքերը թողնել, շրջվել դեպի աջ, ապա թևերը կախ վոդ փոխելու պարային քայլերով կատարել մեկ ամբողջ շրջան:

Հինգերորդ մասում՝

Շրջվել դեպի ձախ. այսինքն դեմքով դեպի շրջանի կենտրոնը ե կրկնել առաջին մասը:

Վեցերորդ մասում՝

Ձեռքերը թողնել, շրջվել դեպի աջ, տղամարդիկ մի քայլ դեպի աջ ու առաջ կատարելով անցնում են կանանց աջ կողմը: Ձեռքերը բռնում են ինչպես Ախալքալաքի Քօռ օղլու հինգերորդ մասում (թեանցուկ): Ոտ փոխելու պարաձերով կատարում են մեկ ամբողջ շրջան:

Յոթերորդ մասում՝

Չույգերով դնում են առաջ, դեպի շրջանի կենտրոնը, ապա կանգնում այնպես, որ հարթության վրա տեղավորվեն բոլորը: Ձեռքերը բռնում են ինչպես Ախալքալաքի Քօռ օղլու վեցերորդ մասում: Վոդ փոխելու պարաձերով ու ծափերով անց-

¹⁴ Այս բռնելածեր ե կանանց ձախ կողմում կանգնելը արեհյան է:

նում են կամարակապ ձեռքերի տակից (տե՛ս նկ. 9):

Ութերորդ մասում՝

Մեկ անգամ ևս ընդհանուր զուգորդում նույն քայլերով ու ծափերով անցնում են կամարակապ թեւերի տակից և կանգնում կենտրոնում:

Իններորդ մասում՝

Շրջվում են կանայք՝ դեպի ձախ, տղամարդիկ՝ աջ: Վօդ փոխելու պարաքայլերով աղամարդիկ գնում են դեպի ձախ, կանայք՝ աջ (խաշաձև). երկուս և շրտ հաջիվներին ծափ դարկելով (տե՛ս նկ. 10): Կատարում են շրջաններ՝ տղամարդիկ ձախ, կանայք աջ կողմում: Շրջան կատարելուց հետո նախեին զուգորդում իրար վերականգնվում են (աղամարդիկ աջից, կանայք ձախից): Տղամարդիկ աջ թևն առանց ձգելու, ափը դեպի վեր բացած մեկնում են առաջ, իսկ կանայք ձախ թևը նույն ձևով առաջ մեկնելով, բաց ափը դեպի վար դնում են աղամարդկանց ափի վրա: Այսպես գնալով առաջ կանգնում են կենտրոնում:

Տասներորդ մասում՝

Կանայք շրջվում են ձախ, աղամարդիկ աջ (դեմ-դիմաց), ապա դեպի ետ կատարում երեք քայլ.

1-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի ետ. շրջորդ դիրքով.

2-ին՝ ձախ թաթով քայլ դեպի ետ, շրջորդ դիրքով.

3-ին՝ կրկնել 1-ի քայլը.

4-ին՝ ձախով քայլ-միացում, վեցերորդ դիրքով.

Վերջին զուգորդ ձեռքերը դեպի կողմեր ու վերարմունկների բուժանկյան բացվածքով բռնելով (ղաստակները դիտի մակարդակին) կատարում են ներսից դուրս դասաակների լրիվ պտույտներ: Պարային վօդ փոխելու քայլերով կինը և տղամարդը մեկ անգամ փոխում են իրենց անդերը, մյուս տնգամ վերադառնում (գնալով միշտ աջից): 2 և 4 հաշիվներին ծափ դարկելու նույնը կրկնում են բոլորը: Երբ ամենավերջում առջևի զուգորդ ավարտում է իր տեղեր փոխելը և վերադառնալը, անցնում են հաջորդ մասին:

Տասնմեկերորդ մասում՝

Կտնայք շրջվում են ձախ, աղամարդիկ՝ աջ: Պարային նույն վօդ փոխելու քայլերով նորից զուգորդ են կազմում, ինչպես վեցերորդ մասում և այդպես, ձեռքերը դեպի շրջանի գիծը կատարում մեկ ամբողջ շրջան և ավարտում պարը: Զուգորդ կազմելիս կանայք միշտ իրար, իսկ տղամարդիկ իրար ետևից են կանգնում:

Բ. ԱԳՈՒՌԻ

Ախալցխայում և շրջանի մի քանի դուղերում սիրված պար է Ագուրին: Գյուղերում կատարում են Կլօժ՝ փակ շրջանով, իսկ քաղաքում զուգորդով: Պարի ղեկավար ունենալն այստեղ ևս պարտադիր է:

Ախալցխայում 2. Վարդանյանից դրանցած Ագուրին ունի երեք մաս: Կանգնում են ինչպես Քօն օղի պարում՝ մեկընդմեջ, տղամարդ ու կին: Բռնում են ափ-ափի, թելվախ: Պարեղանակը է: Տեմպը միջին արագությամբ, ուրիշ հավասարաչափ: Քայլերը զբաղեցնում են երաժշտական բնույթով: Պարային ֆիգուրան.

Առաջին մասում՝

1-ին՝ ձախ թաթով քայլ դեպի աջ, խաշաձև.

2-ին՝ աջով քայլ դեպի աջ, երկրորդ դիրքով.

3, 4 և 5, 6-ին՝ կրկնել 1, 2-ի քայլերը.

7-ին՝ ձախ թաթը դեպի առաջ քիչ բարձրացնելով խաղացնել օդում.

8-ին՝ ձախ, խաղացրած թաթով քայլ գետի ձախ, երկրորդ դիրքից կես թաթ պակաս.

9-ից 16 հաշիվներին կրկնել 1-ից 8 հաշիվներին քայլերը:

Երկրորդ մաս՝

Պարի ղեկավարն ազդանշան է տալիս: Ագուր-նշանը պայմանավորված է տեղակտն բացական-լուծյամբ: Ասում են ճօ՛ւլ կամ ճէ՛յ: Կանայք շրջվում են աջ, տղամարդիկ մի քայլ առաջ ու աջ գնալով շրջվում են ձախ, կանգնում իրենց աջ կողմում դանվոդ կնոջ առաջ (դեմ դիմաց): Բոլորը ձեռքերը դնում են գոտկատեղերին՝ մտտներն առաջ, բուժը ետ դուրս: Նոր տղանշանի համաձայն տղամարդիկ աջ, կանայք ձախ թևերը խաշաձև հագցնում են իրար մեջ և նորից ձեռքերը դնում դրակառեղին (թևանցուկ են անում): 1-ին՝ ձախ թաթով կես պտույտ դեպի աջ, ապա քայլ դեպի առաջ.

2-ին՝ աջով կես պտույտ դեպի աջ, ապա քայլ դեպի առաջ.

3-ին՝ քառորդ պտույտ աջ թաթի մատներին.

4-ին՝ ձախ թաթը միացնել աջին, ապա կրծքի մոտ ծափ դարկել: Մափը դարկում են քայլի դադարի ժամանակ.

Հաջորդ 5-ից 8 հաշիվներին շրջվելով ու խաշա-ձևելով տղամարդիկ ձախ, կանայք աջ թևերը, շարժումը կատարում են աջ ոտքից, դեպի ձախ շրջվելով:

Երրորդ մասում՝

Կրկնել առաջին մասի պարային ֆիգուրան և բռնելաձևը, որով և ավարտել սլաքը՝

Մուղրուտում¹⁵ Ազուռին պարում են մի փոքր այլ ձևով։

Առաջին մասում՝

Խաչաձև քայլերի փոխարեն մարմնով շրջվում են դեպի աջ 45, ապա՝

1-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի աջ ու առաջ, շորրորդ դիրքով։

2-ին՝ ձախով աջ ու առաջ, շորրորդ դիրքով։

3, 4 և 5, 6-ին՝ կրկնել 1, 2-ի քայլերը։

7-ին՝ ձախ թաթի մատնիկը խաղացնել աջի կրունկի մոտ։

8-ին՝ շրջվել դեպի ձախ 45, ապա ձախ թաթով քայլ դեպի ձախ, երկրորդ դիրքից կես թաթ սլակաս։

9-ից 16 հաշիվներին կրկնել 1-ից 8-ի քայլերը։ Երկրորդ մասում՝

Տղամարդը թևանցուկ անելով իր աջ կողմում կանդնած կնոջը, վոդ փոխելու քայլերով դնում են դեպի շրջանի կենտրոնը, ապա նույն պտույտներից կատարելով վերադառնում իրենց նախկին տեղի։ Նույն ձևով շրջանի կենտրոնում պտույտներ են կատարում բոլոր տղամարդիկ իրենց ղուլդ կանանց հետ։ Պատահում է նաև, որ յուրաքանչյուր սլաքող նույնպիսի պտույտներ կատարի բոլորի հետ առանձին-առանձին։ Մասին զարկում են բոլորը։ Պարողները պտույտներից առաջ, կանդնածները բոլոր հաշիվներին։

Երրորդ մասը առաջինի կրկնությունն է։

Ազուռի պարը հիմնականում կաարում են հարսանիքներին։

Գ. ՕՍԱՆ ՅԱՐ

Մասիւրով են կատարում նաև Ալասաանում Ս. Դուդուկչյանից դրանցած¹⁶ Օսան յար պարը։ Այն երկուս գնալ, երկուս դառնալ է, ծափերով։ Ձեռքերը բռնում են ավի-ավի, արմունկները 90°

¹⁵ Մուղրուտ՝ Մ. Սաֆարյան։

¹⁶ Պարեզանակը դրանցված չէ։

անկյան ծալումով, դաստակները գլխի մակարդակին։

Երկու անգամ երկուս գնալ երկուս դառնալուց հետո, ձեռքերը թողնում են։

1-ին՝ աջ թաթով մեկ քառորդ պտույտ քայլ դեպի աջ։

«և»-ին՝ ձախով քայլ-միացում և ծափ ծնկների մոտ, իրանը դեպի առաջ թեքելով։

2-ին՝ աջ թաթով մեկ քառորդ պտույտ քայլ դեպի աջ։

«և»-ին՝ կրկնել (1) «և»-ի քայլն ու ծափը։

3-ին, «և»-ին, 4-ին «և»-ին կրկնել 1-ի «և»-ի քայլն ու ծափը։ Մասինց հետո նորից բոլորը ձեռքերը բռնում են նախկին ձևով և պարում երկուս գնալ երկուս դառնալ քայլերով։

Գ. ՓՕԼԿԱ

Փոլկան¹⁷ իր պարաձևով դրեթե նման է Ազուռի պարի առաջին մասին։ Բոլորը կանդնում են ղուլդ-ղուլդ (տղամարդն աջից), կիսաշրջանով կամ լրիվ շրջանով։ Բռնում են ավի-ավի, բելվալախ։ 1-ին՝ աջ թաթով քայլ դեպի առաջ, շորրորդ դիրքով։

2-ին՝ ձախով քայլ-միացում, շորրորդ դիրքից կես թաթ ետ։

3-ին՝ կրկնել 1-ի քայլը։

4-ին՝ ձախ թաթի մատնիկը խաղացնել աջի կրունկի մոտ։

5-ին՝ ձախով մեծ քայլ դեպի ետ, շորրորդ դիրքով։

6-ին՝ աջով քայլ-միացում, շորրորդ դիրքից կես թաթ առաջ։

7-ին՝ կրկնել 5-ի քայլը։

8-ին՝ աջ թաթի մատնիկը խաղացնել ձախի մատների մոտ։

5, 6, 7, 8 հաշիվներին թաթերը ետ դնելիս սահեցնել հարթության վրա (glissando)։ Բոլոր հաշիվներին կատարել մեկ ծունկկոտուով

3

¹⁷ Մուղրուտ՝ Գ. Ինչոյան, պարեզանակը դրանցված չէ։